szabogabor64_431_26

Szabó Gábor:

Kilátás az utolsó hajóról. Krasznahorkai László prózavilága

Tézisek

1. A kutatási feladat rövid összefoglalása

A *Kilátás az utolsó hajóról* megjelenéséig Zsadányi Edit 1999-ben kiadott monográfiája volt az utolsó olyan monografikus igényű írás, amely Krasznahorkai László munkásságának összegző áttekintésére vállalkozott.

Az irodalmi gépezet automatizmusából adódóan természetesen folyamatosan születtek értékelések, kritikák, netán nagyobb lélegzetű tanulmányok az azóta eltelt immár bő negyedszázadban sorjázó Krasznahorkai-művekről, ám a minduntalan formálódó, saját szövegmúltjából tudatosan építkező életmű folytonosságának, újra- és újraszövődő mintázatának átfogó vizsgálatára a hazai kritika valamiért nem vállalkozott.

Talán nem túlzás azt állítani, hogy Krasznahorkai művészetének jelenléte és reputációja a nemzetközi irodalmi életben alighanem már régóta intenzívebb volt, mint Magyarországon. Úgy tűnik, a 2025-ben odaítélt Nobel-díj rangos elismerése kellett ahhoz, hogy itthon ismét az elképesztően gazdag életmű felé forduljon a figyelem: konferenciák, megemlékezések, méltatások serege ünnepli és értékeli a több évtizedes pálya kimagasló eredményeit. A *Sátántangó* és *Az ellenállás melankóliája* kapcsán elragadtatott méltatásokban elemzett szerző recepciója alighanem az 1992-ben megjelent *Az urgai fogoly* megjelenése után kezdett módosulni: az első két regény tematikus és poétikai folytatását váró (s ebben csalódó) kritikai szólamok az előző művekhez képest nem csupán poétikai fordulatként, de esztétikai deficitként is értékelték az új, s a majdan rákövetkező művek megszólalását. A rendszerváltás után

átalakuló irodalmi kontextusban Krasznahorkai autonóm, a hazai kulturális piac megváltozott elvárásrendjéhez tudatosan nem illeszkedő, elsősorban saját benső poétikai fejlődésirányát szem előtt tartó szövegei némiképp marginalizálódtak, ad absurdum a „megkésettség” vádjával is szembesültek.

A monográfia kísérletet sem tesz azon társadalom-, ízlés- és irodalomszociológiai összefüggések felfejtésére, amelyek Krasznahorkai életművének hullámzó értékelését befolyásolhatták.

Nem ágyazza be a szövegek értelmezését a kortárs irodalmi mező viszonyrendjébe, mert ez a honi befogadástörténet és a prózafejlődés alakulásmechanizmusainak, a kanonizációs folyamatok olyan messzire vezető szempontjainak érvényesítését kívánná meg, amely óhatatlanul eltérítené a monográfia fókuszát az életmű immanens formálódásának bemutatásától.

Ugyanakkor a szövegek vizsgálata során is törekszik egyfajta esztétikai neutralitásra, mert bár teljesen természetes, hogy a több évtizednyi életmű egyes elemeinek poétikai megvalósításai közt minőségi eltérések is érzékelhetőek, ám azok kritikai jellegű értékelésénél az elemzések alapkoncepciója számára fontosabbnak tételeződött a folyamatszerűségek láttatása.

Viszont ha nem is expicit formában, de a szövegek interpretációi során leggyakrabban referenciapontként emlegetett művek sora alighanem mégis kijelöl bizonyos értéktulajdonítási koordinátarendszert az életművön belül..

A monográfia egy tágabb kultúratörténeti hálózatba helyezve értelmezi az életmű poétikai, elbeszéléstechnikai eljárásait, illetve megkísérli kitapogatni azok filozófiai, gondolkodástörténeti gyökérzetét. Zsadányi Edit monográfiája-amely az irodalmi korszellemnek megfelelően a dekonstrukciós irodalomelméleti megközelítések irányait is hasznosítva igyekezett Krasznahorkai „korszerűségét” igazolni-a *Háború és háború*ig követhette az életmű alakulását. Ezért tűnt hiánypótlónak és szükségszerűnek az azóta eltelt idő távlatából visszatekintve bemutatni és elemezni a 2024-ig vezető pályaív folyamatait és amennyire lehetséges, feltárni belső logikáját.

A monográfia olyan áttekintést kívánt nyújtani a *Kegyelmi viszonyok* rövidszövegeitől a *Zsömle odavan* című kisregényig tartó életműről, amely egyszerre próbálja meg „egészében” láttatni annak mintázatát, s ugyanakkor az egyes művek elemzésén keresztül bemutatni eme mintázat aprólékosan megrajzolódó, műről-műre formálódó részleteit is.

2. Az elvégzett munka rövid leírása, a feldolgozás módszerei

Az elemzés poétikai, narratológiai és filozófiai-hermeneutikai megközelítést kombinál. A dolgozat elsősorban nem tematikus olvasatokat alkalmaz, hanem a narráció szerkezeti működéséből vezeti le a jelentésképzést. Az apokaliptikus horizont, amely a Krasznahorkai-recepció legismertebb toposza, nem előzetesen feltételezett eszmetörténeti kategóriaként hanem a szöveg retorikai és kompozicionális eljárásaiból kibontakozó strukturális effektusként jelenik meg az elemzések során. A forma maga válik az apokaliptikus tapasztalat hordozójává: a nyelv működése demonstrálja azt a krízist, amelyet a szöveg tematizál.

2/1. Intratextuális viszonyok

A monográfia módszertana a lehető legegyszerűbb szerkezet szerint, időrendi sorrendben vizsgálja az egymásra következő műveket, és e módszertani választás egyben a munka interpretációs programjának formai kifejeződése.

A Krasznahorkai-életmű általam igen hangsúlyos mozzanatának tekintett, a földrajzi értelemben vett utazásokat és a poétikai jellegű mozgásfolyamatokat egyszerre kifejező „úton lét" miatt ugyanis kézenfekvőnek tűnt értelmezői „utazásként" bejárni ezt az írói világot, ami a műről-műre haladás látszólagos linearitását kényszerítette a monográfiára. Így került a kötet élére a Krasznahorkai első novelláskötetében olvasható *Az utolsó hajó* című írás, ami nem csak a pálya indulásának pillanatát jelzi, de elemzése egyszersmind a monográfia alapkoncepciójául szolgáló folyamatos, a megérkezés reményét elbizonytalanító, egzisztenciális léthelyzetként, metafizikai hajléktalanságként érthető „úton-lét" poétikai modelljeként is szolgál. Az életmű egésze ebben az értelemben a metafizikai rend keresésének és a keresés kudarcának, általánosságban a célelvűség, teleológia, célraszántság bizonyosságának *Az utolsó hajó*ban megfogalmazódó kételyeit építi magába illetve bontja ki.

Ahogy az egyes Krasznahorkai művek maguk is megkérdőjelezik a célképzetes folyamatosságot, úgy a monogáfia elemzéseinek időbeli következetessége is csak a művek megjelenési sorrendjét illetően tűnt tarthatónak, az elemzések egymásutániságában a térnek több szerep jut, mint az időnek.

Krasznahorkai szövegeit ugyanis az egyes műveken belül, illetve a szövegek közt indázó, ismétlődő, variálódó motívumok, témák, nyelvi-poétikai szerkezetek apró elmozdulásokon,

finom optikaváltásokon át ismétlődő vándorlása formálja. Egymást követő művei így leírhatók akár olyan témavariációkként, amelyek új perspektívák, aspektusok, beszédformák és keretezési módok segítségével próbálnak megtalálni egy ideiglenesen megfelelőbbnek vélt közlésformát, látószöget, értelmezési keretet, melynek eredményeképp természetesen az ábrázolás „tárgya" maga is alakváltozatokon keresztül ismétlődik.

Az önmagát folytonosan reflektáló életmű szerkezetének mestertrópusa és önértelmező alakzata e tekintetben a *Báró Wenckheim hazatér* azon jelenete, amikor a Keleti pályaudvaron egy fotósnő sikertelenül próbál megörökíteni egy menekült kisfiút, mert hol a helyszín, hol a beállítás, hol a fókuszálás téves kiválasztása, hol a rossz fényviszonyok miatt a kép sohasem sem sikerül tökéletesen. (BWH 116–122)

Az újabb kontextusokban ismétlődő, visszamenőleges és jövőbeli értelemmódosulásokat, távoli kapcsolatokat teremtő motívumok oszcillációja a mozgékonyság, rögzíthetetlenség érzetét kölcsönzi az életműnek, s így Krasznahorkai-regényt olvasva tulajdonképpen sohasem egyetlen művet olvasunk, hanem előre- és visszautaló nyomok szövevényes összefüggései közt próbálunk tájékozódni.

A monográfia fejezetbeosztása ezért csak látszólag esik egybe az egyes művek bemutatásával, szándéka inkább az életmű hálózatos rendbe kapcsolódó, s e mozgás során egymást is minduntalan újraértő gondolati, képi, motivikus vagy elbeszéléstechnikai csomópontjainak megragadása. Az életmű vizsgálata során tehát a folytonosság és a hálózatosság szempontjai keresztezik egymást, ekképp az egyes szövegek keretei az elemzések során szétcsúsznak, újrarendeződnek, változékony értelemalakzatokba állnak össze.

2./2 Intertextuális kapcsolódások

A szerkezet alakulásvizsgálata nem választható el a művek tágabb irodalmi, filozófiai, művészetbölcseleti hálózatba illesztésétől, ugyanis Krasznahorkai munkásságának a szorosabban vett irodalmiságon túlmutató igénye a maga értelemvonatkozásainak kijelölése során erőteljesen támaszkodik a bölcseleti hagyomány újragondolására, s az ahhoz való viszonyának poétikai értelmezésére. Ez elsősorban a jénai romantika művészetfelfogásának ahhoz az elképzeléséhez kapcsolja műveit, amely a művészetet az önreprezentáció, az önmegismerés olyan médiumaként értelmezi, amelynek esztétikai megvalósulása egyszersmind episztemológiai és etikai horizontok felé nyitja meg a műalkotás világát. Szintén a korai német romantika - illetőleg ezt megelőzve J.G.Hamann - nyelvbölcseleti kérdésirányaihoz köthetőek Krasznahorkai prózájának a műalkotás ontológiáját érintő hasonló elképzelései.

Ez nem azt jelenti, hogy művei redukálhatók lennének bizonyos filozófiai tételekre, vagy azok tételes illusztrációi volnának. A hol polemikus, hol ironikus, hol affirmatívnak tetsző interkulturális beágyazódások sora Krasznahorkai szövegeit erőteljes dialógusba lépteti a felhasznált tradícióelemekkel, amelyek a narráció poétikai, elbeszéléstechnikai eljárásainak köszönhetően egymást is megkérdőjelező, egyszerre harmonikus és disszonáns összhangzatban kapcsolódnak össze. A világirodalmi kontextusok feltérképezése során a monográfia nem csak a Krasznahorkai-prózát közismerten befolyásoló szövegvilágok jelenlétét igyekszik láttatni, de Kafka, Beckett, Thomas Bernhard, vagy a XIX. századi orosz irodalom említése mellett olyan szerzőkre és művekre is igyekszik felhívni a figyelmet, amelyek ugyan nem kerültek az eddigi recepció látókörébe, ám jelentős mértékben alakították Krasznahorkai prózáinak esztétikai, poétikai, szemléleti irányait. Így kerül az elemzések során szoros összefüggésbe a magyar szerző szövegvilágával többek közt Borges, Joseph Conrad, Camus, vagy Cormac McCarthy poétikája, a jénai romantika gondolkodói mellett J. G. Hamann, Giambattista Vico, Kierkegaard, Canetti, Walter Benjamin vagy Nietzsche és Heidegger bölcseletének bizonyos elemei, Dürer, Paul Klee és Anselm Kiefer képzőművészete, illetve Bach vagy Schönberg zenei világa. Hiányzik azonban a monográfiából az életművet valamilyen szempontból befolyásoló hazai szerzők hatásvizsgálata, ennek egyik oka Krasznahorkai autonóm módon fejlődő szövegvilágának távolságtartása a vele párhuzamosan futó magyar irodalmi alakulásfolyamatok kontextusaitól. Ugyanakkor Kertész Imre nyelvével, szöveg-és irodalomfelfogásával kapcsolatos nagyon mély, és rengeteg szálon összekapcsolódó rokonsága mégis olyan fontos összefüggésekre világíthat rá, amelynek vizsgálatával a monográfia lezárása után kezdtem komolyabban foglalkozni.

A hevenyészett névsor is jelzi, a Krasznahorkai-szövegek nem egy behatárolhatóan homogén kulturális kánon hatásösszefüggéseiben pozícionálják magukat, hanem a művek azok, amelyek gyűjtőlencse-szerűen vonzzak magukhoz és késztetik dialógusra -egymással is- a változatos hagyományszólamokat. Nem pusztán díszítő ornamentikaként, hanem a szövegek megszólalásának alapvető létmódjaként érzékeltetik a gondolkodástörténeti hagyományba ágyazottság kikerülhetetlenségét, illetve az ezzel történő számvetés feladatát és felelősségét.

Az életmű benső és interkulturális hálózatosságának egymástól nem függetleníthető vizsgálata a monográfia számára így nemcsak értelmezői megközelítéssé, de kötetszervező elvvé válik.

2/3. Csomópontok

Az egyes szövegeken belüli és az életmű egészét átfogó kapcsolódások olyan fogalmi csomópontokat képeznek az egyes műveken belül és a szövegek közt létesülő hálózatban, amelyek az életmű alapkérdéseit mindig új jelentéskonstrukcióban jelenítik meg. E kereszteződésekben nem csupán a bennük összefutó szólamok változatos jelentésirányai, hagyományszálai, értékvonatkozásai teremtenek szemantikai többértelműséget, de az alakuló életmű szerkezeti játékában egymással is kapcsolatba lépve szintén veszítenek stabilitásukból, és mozgékony, távolibb összefüggéseket is feltáró, ok-okozati, tér- és időbeli kategóriákkal nem minden esetben jellemezhető változékony viszonyrendszerbe íródnak át. E viszonyrendszer mindig átrendeződésben megmutatkozó szerkezete a szövegek önreflexív regiszteréként maga is a művek jelentésviszonyainak részévé válik.

A monográfia az életmű tartópilléreiként értett motívumok vándorlását, valamint az egymásra következő szövegek kölcsönhatásában létrejövő jelentéseltolódásokat a szövegértelmezés kitüntetett mozzanataiként kezeli, s e csomópontok közti mozgásban, az egymásra vetülő poétikai eljárások és gondolati konfigurációk hálózatában kísérli meg feltárni az életmű mozgásirányait és jelentésformáit.

a) A *labirintus* az életmű motívumhálózatának olyan fontos, és Krasznahorkai kapcsán szinte kötelességszerűen emlegetett alakzata, amely egyszerre mozgósít létszemléleti dimenziókat, önértelmező módon utal a mű szertefutó járatainak tükrös szerkesztettsége, jelzi és értelmezi a művek hasonlóan középpont nélküli lét- és nyelvszemléletét, és a regény(ek) bármely szintjén kétségessé teszi egyetlen magyarázó „centrum” kijelölésének lehetőségét. A labirintus ismeretelméleti és szövegalkotói metaforikája mindemellett a Krasznahorkai szövegek mintázatába építi a motívum Thészeusz-mítosztól Borgesig vagy a *nouveau roman*ig ívelő hagyományelemeit is. Az egyes művek és az életmű szerkezetetének ezt modelláló önjellemzéseként olvassa a monográfia például *A Théseus-általános*t, melynek narrátora- az életmű egészét meghatározó szerzői szerepfelfogás önértelmező allegóriájaként- az általa orált szöveg végén „kétszázhúszezer méter fonal” segítségével próbál kitalálni a maga szőtte nyelvi labirintusból.

b) Az *úton lét*, az *utazás* egyszerre földrajzi és metafizikai úton létként, egzisztenciális állapotként és tudatformaként értelmezhető ábrázolása is szinte minden Krasznahorkai-műben megjelenik. Egyidőben érzékelteti a megérkezés, célba jutás vágyát és annak egyidejű bizonytalanságát, a megismerés transzcendentális topográfiájának, valamiféle ősképszerű térkép megrajzolásának igényét és lehetetlenségét. Jelzi a személyes és társadalmi meghatározottságú nyelvi, kulturális és társadalmi szorításból történő elmozdulás folyamatos

kísérletét, s ebben az önreflexív értelemben a témavariációk, pontosítások, újrakeretező perspektívaváltások narrációs eljárásainak dinamikájára utalva az életmű alakulásfolyamatának allegóriájaképp is kezelhető. Mind az épp íródó szöveg, mind pedig az arra irányuló értelmezés vonatkozásában jelzi a jelentés lokalizálhatatlanságát, elcsúszását, mozgásban-létét.

Az utazás célelvűséget, a labirintus elveszettséget implikáló metaforái az életmű folyamán chiasztikus viszonyba fordulnak: az út labirintussá, a labirintus úttá válik, kölcsönösen ellenpontozva és módosítva a hozzájuk kapcsolható jelentésmezőket, s így tartva fenn a (földrajzi, metafizikai, nyelvi) „megérkezés" kudarcának és lehetőségének lebegő kettősségét.

c) E kettősség egyidejűsége a szövegekben formaelvvé váló *csapda* metaforájában jeleníti meg a metafizikus sóvárgás és a csalódás közös szerkezetét, melynek mechanizmusát az Estike mennybemenetelét kommentáló Irimiás az életmű egészére érthető metafikciós magyarázatként fogalmazza meg a *Sátántangó*ban. Szintén a pályakezdő művek egyikében, *A mesterségnek vége* című novellában olvasható a Krasznahorkai-próza eme kiemelten fontos alapvetésének hasonló önjellemzése abban a jelenetben, amikor a templomban „a Megfeszített előtt néhány lépésre" tűnik fel egy csapda, melyről nem tudni, vajon a kegyelem felé törő emberek, avagy a keresztről leszállni készülő Megváltó elejtésére helyezték-e oda: így egyszerre jelzi a megváltás igényének és lehetőségének reménytelenségét, a „fizikai" és a „metafizikai" bármely irányból induló találkozásának lehetetlenségét.

Az úton lét a Krasznahorkai szövegekbe idézi és rekontextualizálja az utazás-irodalom toposzait Noé bárkájától Homéroszon át Dante, Cervantes, Sterne, Joseph Conrad, Melville vagy Cormac McCarthy írásaiig. A labirintus és az úton lét fogalmi terében közös elemként tűnik fel a távolság meghaladásának, illetve a határok átlépésének elképzelése. Krasznahorkai prózájában a léthelyzetek következetesen határhelyzetekként bontakoznak ki, miközben a szövegek maguk is a kezdés és az indulás, a beszéd és az elhallgatás, az elmozdulás és a megállás határvonalain szerveződnek. Az ábrázolt világ és annak megformáltsága szorosan összekapcsolódik és értelmezi egymást.

d) A *távolság* és a *határ* egymással is polemikus kapcsolatban álló metaforái Krasznahorkai prózavilágának így szintén kitüntetett és több jelentést is hordozó csomópontjai lesznek. (Az előbbi jelentőségét mutatja, hogy *A stockholmi beszéd* egyik, *A Théseus-általános*ból átemelt fogalmi pillére lesz.)

A monográfia szövegelemzései igazolni szeretnék, hogy a fikció és a valóság, a fennkölt és a triviális, a fizikai és a metafizikai, a mitikus és a reális, az „eredeti" mű és az annak fordításai közti távolság áthidalhatóságának kérdése már a kezdetektől alapvetően befolyásolja Krasznahorkai prózavilágának formálódását. A keleti utazástörténetek a kulturális és időbeli távolság áthidalhatóságát épp úgy hermeneutikai problémaként viszik színre, ahogy a *Seiobo járt odalent* művészetfilozófiai példázatai is a hermeneutikai rekonstrukció lehetőségére kérdeznek rá a metafizikai „eredet" és a mindenkori jelen, az eredeti és a másolat közötti történeti és esztétikai távolság, a tradíciótól való elválasztottság, a hiány és az abszolútum közti metafizikai távolság, vagy a nyelv és a némaság közti különbség bemérését ábrázoló elbeszélésekben.

A *határ* metaforájához kapcsolódó távolságáthidalás a megértés lehetőségeit nem pusztán ismeretelméleti kérdésként veti fel, hanem a megvilágosodás értelmében a transzcendentálissal való lehetséges találkozás irányába is elmozdítja jelentését, egyszersmind a művekben hangsúlyosan jelen lévő, jelentésükben gyakran elmozduló és akár ellentétes értelemben szituálódó fény-sötétség metaforákhoz is kapcsolja. A határ nem csak földrajzi, időbeli vagy nyelvi választóvonalként, hanem a „lent–fent" spiritualizálódó térkategóriái közötti közvetítés médiumaként is kontextualizálódva a fordító (tolmács) és az angyal egymással szoros kölcsönviszonyba kerülő szerepmetaforáival lép a szövegekben kapcsolatba.

e) Az *angyal* szimbolikus figurája számos alakban és funkcióban bukkan fel Krasznahorkai prózáiban, *A stockholmi beszéd* szövege nem véletlen a „távolság" fogalmával való összefüggésében jelöli ki szerepét, hiszen léte egyképp demonstrálja a metafizikai távolság meglétét és áthidalásának lehetőségét is. A reális és a transzcendens közti mediátorként, potenciális tolmácsként látszólagos ismeretelméleti optimizmust csempész a mű(vek)be, hiszen a létvonatkozások megértésének és renddé formálhatóságának reményét sugallja. A közvetítés lehetőségének és kudarcának olyan nyelvbölcseleti kérdéseit veti fel, melyek a nyelv létmegismerői potenciáljának problémáit, az eredet, a fordítás és a megértés hermeneutikai kérdéskörét az életmű egészére kiterjesztve a Krasznahorkai-szövegek megszólalásának (és megszólítottságának) metafikciós önértelmezését nyújtják. A szövegek metaleptikus átrendeződései nyomán a szerzői pozíció maga is a regények tolmács- karaktereinek szerepébe helyeződik, aki a hamanni elképzelés jegyében így az „angyalnyelvről" „embernyelvre" fordító médiumként jelenik meg a művekben.

A poétikai eljárások destabilizáló, viszonylagosító eljárásai során e közvetítő funkció azonban következetesen problematikussá válik. Az angyal(szerű)-figurák gyakran groteszkbe hajló ábrázolása, felbukkanásaik néhol ironikus, nevetséges vagy épp fenyegető kontextusai Krasznahorkai szövegeiben a transzcendencia megélését és megértését egyszerre mutatják lehetségesnek és örökre hozzáférhetetlennek, illetőleg jelzik létének illuzórikus mivoltát. (A széttartó jelentésirányok a „csapda" szemantikai szerkezetében egyesülnek.)

A változékonyan ellentmondásos, egymással is dialogizáló perspektívák a szöveg önmagára vonatkoztatható nyelvbölcseleti reflexiói, amelyek maguk is jelentésformáló hatáselemként épülnek a művekbe. A Krasznahorkai-prózákban szerepeltetett furcsábbnál furcsább angyalok motivikus hálózata polemikus viszonyban íródik vissza az európai angelológiai hagyományba. A monográfia a szöveg angyal-motívumait elsősorban Georg Hamann művészetbölcseletének az Engelsprache kapcsán írott gondolatainak, Walter Benjamin fordításelméletének, Rilke Duinói elégiáinek,Dürer *Melankólia I.* és Paul Klee *Angelus Novus* című képeit értelmezve illeszti a szövegvilágok magyarázatába.

f) Az angyalfigurák szerepének deszakralizálása, metafizikai funkcióik banalitásba fordítása a transzcendens horgonyok bizonytalanná válásával párhuzamosan írja a szövegekbe a hasonlóképp köznapivá lett *gonosz* szerepvariációit. Krasznahorkai regényei szakítanak a tedicea történelemformáló erejének feltételezésével, s így művei az Ész metafizikai haladásirányának történelemfilozófiai koncepcióját is megkérdőjelezik. A Rossz létezését tehát nem valamiféle hiányként, a Jó fogyatkozásaként, annak degradációjaként ábrázolják, hiszen az isteni-angyali gondviselés feltételezhető eltűntével a mindenütt jelenlévő, közönyösen munkáló Rossz válik az események mozgatójává. A gonosz csupán a létezés működésének rendjére és irányára történő közömbös figyelmeztetésként szövődik a művek világába, hol egy posztókabátos férfi, hol a Herceg képében *Az ellenállás melankóliája* lapjain, vagy a titokzatos fekete limuzinok fenyegető jelenlétében a *Báró Wenckheim hazatér*ben. Az illúziók és a fenyegetettség együttes atmoszférájába burkolózó szövegvilágban a metafizikai alapzatok elbizonytalanodásával a jó és a rossz, az „angyal" és a „gonosz" (Ég–Föld, Fent–Lent, Reális-Transzcendens) pólusai nemcsak egymás ellen kijátszható ellentétpárként veszítik el stabil jelentésüket a regénykompozíció alakulása során, de önmagukon belül további jelentéshasadásokon is keresztülesve saját fogalmiságukkal szintén szembeszegülnek.

g) Az *apokalipszis***,** a Krasznahorkai-művek apokaliptikus hangoltságának és motivikus jelenlétének rögzítése a recepció alaptoposza. A monográfia arra tesz kísérletet, hogy a

művekben állandósuló rendkívüli állapot világát, amelyet több szöveghely is háborús helyzetként nevez meg, az ironikus kontextusok, parodisztikussá stilizált kinyilatkoztatások és az esendően groteszk karakterek ellenpontozó összefüggéseiben értelmezve a szólamkompozíció csupán egyik, és legtöbbször reflektált hangjaként láttassa. A szövegek reflexív szólam-és formaviszonyai szekularizálják és profanizálják a teológiát, s így mind a megváltás messianisztikus képzete, mind pedig a katasztrófa megfosztódik apokaliptikus fenségétől, s mindkettő egy végtelenített „most"-ba dermed. A pusztulás mindig-most történő működését a szövegek nem csupán a teológia profanizálásaként, hanem azzal egy időben, és attól elválaszthatatlanul a realitás teologizálásaként jelenítik meg. A hullarészegen prófétáló Korin groteszk figurája a *Megjött Ézsaiás*ban, a Csipkebokor-erdő égése a *Báró Wenckheim hazatér*ben,, vagy *Az utolsó hajó* Noé-bárkáját idéző menekülőeszköze úgy fordítják át banálisba a magasztost, hogy egyszersmind emlékezetbe idézik a szakrális, a numinózus emlékezetét, amely mégis kitörölhetetlen nyomként véződik a transzcendenciájuktól megfosztott képekbe.

h.) Az életmű magyarázata során a monográfia igyekszik igazolni azt a befolyást, amelyet a Nyugat önértését meghatározó létalapok filozófiai és kulturális igazságának nietzschei visszavonása gyakorolt a Krasznahorkai-szövegek gondolati mintázatára. A létezés középponti instanciáinak bizonyosságát kétellyel kezelő ábrázolásmód Nietzsche nyomán a deszakralizált, polemikusan elbizonytalanított értelmű, egymás ellen kijátszható fogalmi kategóriákat az életmű olyan emberi konstrukciókként láttatja, amelyek egy pusztán kitalált világra vonatkoznak. A transzcendentáliákra vonatkozó hit természetét a szövegeljárások bizonyos regiszterei- a német filozófushoz hasonlóan- szintén a grammatikai szabályokba vetett hitként azonosítják, ami egyszerre befolyásolja a művek esztétikai önértését és metafikciós regisztereit, illetőleg a történetekben ábrázolt események alakulását. A művek világában elbizonytalanított metafizikai térben ugyanis a regények szereplői rendre megpróbálnak a talán mégiscsak létező transzcendens rendezőelvekhez kapcsolódva valamiféle megváltásra lelni, ám e kísérletek bukáshoz vezetnek. Ezek a legtöbbször minden pátoszt nélkülöznek, gyakran groteszk, nevetséges, tragikomikus módon zajlanak le, hiszen az etikai kapaszkodókat és magasztos célokat nélkülöző regényvilág nem teszi lehetővé a bukás nagyszabású fenségét, csupán a kisszerű, esendő, nevetséges elhullások koreográfiáját.

h) A szövegekben mindez a *felesleges ember* karakterábrázolásaiban jelenik meg, aki épp oly sikertelenül próbál rákapcsolódni a maga által megélt történelmi időre, mint saját személyes idejére.

A monográfia nem csupán a XIX. századi orosz irodalom felől értelmezi ezt a szerepet, hanem az életmű tágabb kultúratörténeti, művészet-és nyelvbölcseleti kontextusai által felkínált jelentésösszefüggéseiben mint a humán lét alapvető ontológiai adottságát próbálja láttatni.

2/4. Modalitás

Az irónia, az önirónia és a groteszk humor már a *Sátántangó* óta az egész életművön átívelő narratopoétikai eljárás Krasznahorkai prózájában. A recepció talán kevés figyelmet fordított a szövegek ironikus hangoltságának vizsgálatára, inkább annak apokaliptikus, vízionárius atmoszféráját igyekezett érzékeltetni. A monográfia azonban a prózanyelv humorára, ironikus frekvenciáira is igyekszik felhívni a figyelmet, hiszen Krasznahorkai legsikerültebb alkotásainak mindegyike a nyelvi humor finom tónusával ellenpontozza, illetve mossa össze a regények világában ábrázolt tragikumot. A stiláris regisztерváltások ütköztetéséből fakadó komikum, a néha Rejtő Jenőt idéző jellem- és helyzetkomikumok, a szövegekbe íródó szerzői szerep mulatságos deheroizálása hasonlóan határsértő jelentésképző funkcióval bír, mint a fikció és a valóság, a fennkölt és a triviális, a fizikai és a metafizikai, a mitikus és a reális közt húzódó határvonalak folyamatos megsértése. Az ironikus nyelvhasználat ismét a német romantika „folyamatos levés közben” (F. Schlegel) alakuló, sohasem befejezett műalkotás-eszményével rokonítja Krasznahorkai prózanyelvét, ahol az irónia alakzata egyúttal a jelentéseket elbizonytalanító „negatív szabadság” (Kierkegaard) önmagán mindig túllépő reflexivitásával kapcsolja a műveken belül és a művek között hálózattá szerveződő szerkezeti, stiláris és motivikus regiszterek rögzíthetetlen, lebegésben tartott egyensúlyi mozgását.

3.A tudományos eredmények tételes összefoglalása

Az előzőekben vázolt módszertani és interpretációs kiindulópontok konkrét elemzésekben öltenek formát. A monográfia tudományos eredményei nem pusztán tematikus vagy kronologikus összegzésként értelmezhetők, hanem az életmű szerkezeti, poétikai és gondolkodástörténeti újraértelmezéseként. Az alábbi pontok e rendszerszerű újragondolás főbb eredményeit rögzítik:

a) A monográfia az első olyan, 1999 után készült összefoglaló munka, amely egységes koncepció mentén elemzi Krasznahorkai László életművét a kezdetektől 2024-ig. Nem elszigetelt művek elemzésére, hanem a pálya belső alakuláslogikájának feltárására vállalkozik, s ezzel hiánypótló módon teremti meg az életmű egységes értelmezési horizontját.

b) A kötet teljes pályaívet felrajzolva mutatja be az egyes művek poétikai alakulását és azok kölcsönhatásait az életmű időbeli folyamataiban, így az életművet dinamikus, önreflexív folyamatként értelmezi.

c) Az életművet intratextuális kapcsolatok hálózataként olvassa, és feltárja a motívumok, elbeszéléstechnikai eljárások és poétikai struktúrák egymásra épülését; ezzel a lineáris fejlődéskép helyett hálózatos modellt kínál a szövegek alakulásfolyamatainak láttatásához.

d) Rendszerszerűen azonosítja és elemzi az életmű meghatározó motivikus és fogalmi csomópontjait (pl. labirintus, úton-lét, határ, angyal, apokalipszis), és bemutatja ezek jelentésváltozásait. kontextusváltásait és poétikai funkcióváltozásait a pálya különböző szakaszaiban.

e) A Krasznahorkai-prózát tág kultúratörténeti és filozófiai kontextusba helyezi, és kimutatja annak világirodalmi beágyazottságát. különös tekintettel a korai német romantika, a modernitáskritikai hagyomány és a 20. századi negatív esztétika irányaira.

f) Olyan, a korábbi recepcióban nem vagy alig tárgyalt kapcsolódási pontokat azonosít, amelyek Krasznahorkai prózáját többek között Cormac McCarthy és Anselm Kiefer művészetével hozzák összefüggésbe, új összehasonlító perspektívát nyitva ezzel az életmű értelmezéséhez.

g) Hangsúlyeltolódást hajt végre a recepcióban domináns apokaliptikus olvasatokhoz képest, és kimutatja az irónia, az önirónia és a groteszk humor strukturális szerepét, és igazolja, hogy ezek nem mellékes retorikai elemek, hanem az életmű önreflexív működésének alapvető komponensei.

h) Új, egységes értelmezési modellt kínál az életmű intratextuális és intertextuális hálózatosságának együttes vizsgálatára., amely az életművet nem tematikus egységként, hanem mozgásban lévő, önmagát újraértelmező poétikai rendszerként írja le.

i) A monográfia összességében az életmű első olyan átfogó értelmezését nyújtja, amely a poétikai működés, a gondolkodástörténeti beágyazottság és a motivikus hálózatosság szempontjait integrált modellben egyesíti.

A doktori mű témaköréből készült publikációk jegyzéke

Szabó Gábor:

Negatív esztétika. Krasznahorkai és Kertész poétikájának néhány metszete

LITERATURA (2026/1)

Szabó Gábor:

Melancholy and Metamorphosis: The Self-Dissolving Aesthetics of László Krasznahorkai

CENTRAL EUROPEAN CULTURES 5 : 2 pp. 88-97. , (2025)

Szabó Gábor :

Im Zeichen der Bedrohung: Drei Erzählungen von László Krasznahorkai

NEUE RUNDSCHAU 136 : 4 pp. 259-280. , (2025)

Szabó Gábor:

Kifosztottság és sorstalanság a *Sátántangó*ban

FORRÁS : IRODALMI ÉS KRITIKAI FOLYÓIRAT 57 : 7-8 pp. 60-73. , (2025)

Szabó Gábor:

Kilátás Az utolsó hajóról: Krasznahorkai László első novelláskötetének látásviszonyai

ALFÖLD: IRODALMI MŰVÉSZETI ÉS KRITIKAI FOLYÓIRAT 74 : 2 pp. 60-72. , (2023)

Szabó Gábor:

Getting out of Time: Krasznahorkai Feels Used Up

CENTRAL EUROPEAN CULTURES 3 : 2 pp. 117-124. , (2023)

Szabó Gábor:

Kihajózás: Fényviszonyok Krasznahorkai László Az utolsó hajó című elbeszélése körül

In: Bónus, Tibor; Molnár, Gábor Tamás (szerk.) Prózára hangolva : A 20–21. századi elbeszélő próza a magyar és a világirodalomban

Budapest, Magyarország : ELTE Eötvös Kiadó 328 p. pp. 307-316. , (2022)

Szabó Gábor:

Történeteink vége: Krasznahorkai László: Báró Wenckheim hazatér

MŰÚT: IRODALMI, MŰVÉSZETI ÉS KRITIKAI FOLYÓIRAT 62 : 59 pp. 64-70. , (2017)

Szabó Gábor:

Egy örökké zárva tartó könyvtárról: Krasznahorkai László: Aprómunka egy palotáért

TISZATÁJ: IRODALMI MŰVÉSZETI ÉS TÁRSADALMI FOLYÓIRAT 72 : 12 pp. 110-113, (2018)

Szabó Gábor:

Útikalauz megszűnéshez: Krasznahorkai László: Mindig Homérosznak

MŰÚT: IRODALMI, MŰVÉSZETI ÉS KRITIKAI FOLYÓIRAT 64 : 72 pp. 71-73. , (2019)

Szabó Gábor:

Az angyal és a részletek: Krasznahorkai László: Herscht 07769. Florian Herscht Bach-regénye

MŰÚT: IRODALMI, MŰVÉSZETI ÉS KRITIKAI FOLYÓIRAT 66 : 78 pp. 65-70. , (2021)